

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2020 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2020

2

Vilnius 2020

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2020

2

Vilnius 2020

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos mokslų akademijos Rusijos istorijos institutas, Rusija /
Institute of Russian History, Russian Academy of Sciences, Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2020
© Straipsnių autoriai, 2020

PUBLIKACIJA

JONAS DRUNGILAS

Lietuvos istorijos institutas

MIKALOJAUS DAUKŠOS 1602 M. DOKUMENTAS: ATRADIMO UŽKULISIAI IR PUBLIKACIJA

2019 m. Kauno arkivyskupijos kurijos archyve vartant Veliuonos bažnyčios dokumentus akis užkliuvo už dokumento su žymaus lietuvių kalbos kūrėjo kunigo Mikalojaus Daukšos (†1613) autografu ir antspaudu. Pradėjus domėtis, kiek išliko originalių dokumentų su M. Daukšos autografu, paaiškėjo, kad jų yra tik trys: vienas saugomas Vilniuje, antras – Vatikane, o trečias – Kaune¹. Visus šiuos M. Daukšos autografus surinko garsus senosios lietuvių literatūros tyrinėtojas Jurgis Lebedys (1913–1970), tačiau savo solidžioje monografijoje, skirtoje M. Daukšai, jis niekur nenurodo trečiojo dokumento, panaudoto knygos tekste ir iliustracijose, saugojimo vietos bei signatūros. Tik aptariant pastarojo dokumento teikiamą informaciją minėtos knygos išnašoje pažymima, kad šio dokumento nuorašą jam pateikė Petras Veblaitis². Tokia neįprasta situacija, kai patyręs senųjų dokumentų tyrėjas, žinodamas apie šį reikšmingą dokumentą, nenurodė jo saugojimo vietos ir jo nepublikavo, paskatino detaliau pasidomėti šiuo dokumentu bei jo atradimo istorija.

¹ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F16-53, l. 8v (1593 m.); Archivum Apostolicum Vaticanum, Nunziatura di Polonia, vol. 37-4, l. 327 (1609 m.); Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (toliau – KAKA), b. 16, l. 14 (1602 m.).

²J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius, 1963, p. 138, 313 nuoroda.

Kaip minėta, dokumentas saugomas Kauno arkivyskupijos kurijos archyve, 1554–1799 m. Veliuonos bažnyčios dokumentų byloje³. Minėtoje byloje iš karto po šio dokumento yra įdėtas jo nuorašas, kurį, atspausdintą ant Kauno arkivyskupijoje XX a. trečiame dešimtmetyje mirusiųjų knygoms paruošto lapo⁴, 1962 m. gruodžio 11 d. parengė buvęs kurijos archyvaras kunigas P. Veblaitis (1895–1972). Taigi aptariamą dokumentą atrado minėtas archyvaras, nors šioms paieškoms impulsą davė J. Lebedys. Iki tol istoriografijoje šis dokumentas nebuvo žinomas: antai, kitas žymus M. Daukšos biografijos tyrinėtojas istorikas Konstantinas Jablonskis tarpukariu publikuotuose darbuose užsiminė, kad Kauno arkivyskupijos kurijos archyve jam pavyko rasti tik du su M. Daukša susijusius dokumentus – Žemaičių vyskupų J. Petkevičiaus ir M. Giedraičio testamentus⁵. Veikiausiai tolesnė dokumentų paieška Kauno kurijos archyve galėjo būti akstinas būsimai J. Lebedžio ir kunigo P. Veblaičio pažinčiai. Galiausiai iš P. Veblaičio laiško, rašyto 1960 m. pabaigoje, matyti, kad šis dokumentas anuomet jau buvo žinomas ir J. Lebedys norėjo jį spausdinti, tačiau buvęs kurijos archyvaras laiške jį informavo: „pasitaręs, kaip kalbėjau, apie nuorašo spausdinimą, sužinojau, jog viso dokumento spausdinti nebus galima, o tik pasidaryti ištraukas apie Mikalojų Daukšą ir jo gyventąjį laikotarpį, išskyrus žinias, apie kurias esu Tamstai kalbėjęs žodžiu“⁶. Manytina, kad šio dokumento publikuoti neleido tuometinė Kauno arkivyskupijos vyresnybė. Nors tuomet kunigas P. Veblaitis buvo pensijoje nuo 1958 m.⁷, tačiau naudodamasis palikta privilegija laisvai naudotis kurijos biblioteka ir archyvu, jis 1962 m. pabaigoje šį dokumentą nurašė, atspausdino ir 1963 m. vasario 18 d. išsiuntė į Vilnių J. Lebedžiui⁸. Iš kito laiško sužinome, kad tų pačių metų rugpjūtį J. Lebedys buvo nuvykęs į Kauną, kur padedant P. Veblaičiui padarė M. Daukšos autografo fotokopiją, jau patekusią į knygą. Tačiau pats dokumentas dėl tuomet susiklosčiusių įvairių aplinkybių taip ir liko nepublikuotas.

Dokumentas surašytas lenkų kalba, jo tekstas, ypač per sulenkimus išblukęs. Pabaigoje yra M. Daukšos autografas ir antspaudas, leidžiantys papildyti iki šiol turimas žinias apie šį asmenį. Kolegės paleografs dr. Rūtos Čapaitės atlikta M. Daukšos autografo analizė rodo, kad kunigas naudojo plataus pjūvio gotikinę plunksną, dėl to jo raidžių linijos gana plačios. Autografo pagrindas – renesansinis raštinės humanistinis kursyvas su vienu kitu gotikiniu elementu. Pagal raidžių jungimą ar nejungimą žodžiuose autografas pusiau

³ KAKA, b. 16, l. 13–14.

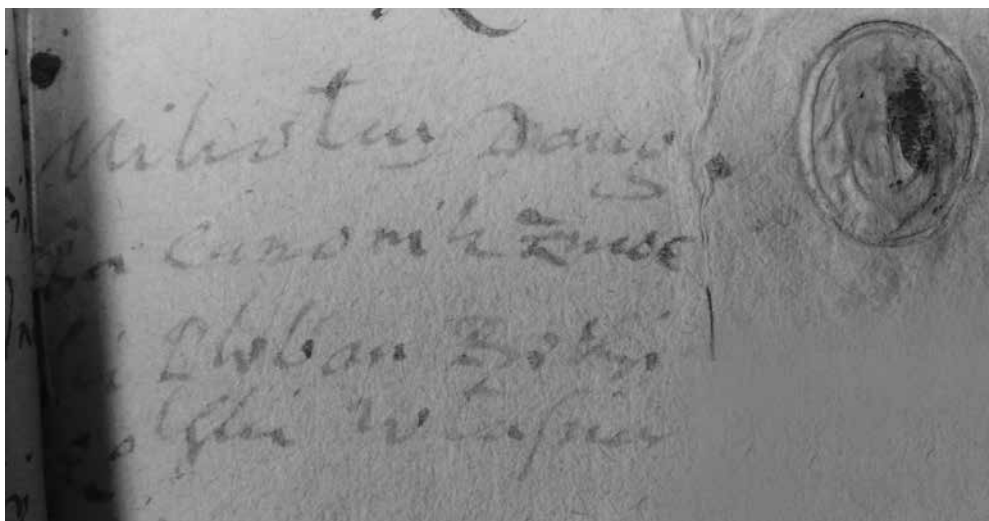
⁴ Ten pat, l. 14a-b.

⁵ K. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sud. V. Merkys, Vilnius, 1973, p. 71.

⁶ P. Veblaičio laiškas J. Lebedžiui, Kaunas, 1960 m. gruodžio 19 d., Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), F133-447 [laiškai nepaginuoti].

⁷ V. Kamuntavičienė, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvaras kun. Petras Veblaitis (1895–1972), *Soter*, nr. 34 (2010), p. 106.

⁸ P. Veblaičio laiškas J. Lebedžiui, Kaunas, 1963 m. vasario 18 d., VUB RS, F133-447.

1602 m. M. Daukšos autografas ir jo signetinis antspaudas su Šeligos herbu, KAKA, b. 16, l. 14.

kursyvaus dukto. O pagal atlikimą (t. y. rašymo būdą) gana sklandus ir gana kursyvus, nes kursyvi jungtis tarp raidžių neretai buvo brėžiama ore. Gotikinio kursyvo požymiai: pasitaikanti gotikinė *i*, *u*, gotikinis šių raidžių pasvirimas į kairę, kartą kitą pavartotos gotikinė ilgoji *s* ir gotikinė *z*.

M. Daukšos signetinis antspaudas⁹ – ovalo formos, 1,5 x 1,2 cm dydžio. Jo vaizdulyje inicialai – *N[icolaus] D[owgsza]*, o žemiau – brandaus renesanso tipo skydas, LDK kilmingųjų herbuose naudotas XVI a. ketvirtame–penktame dešimtmetyje¹⁰. Šiame skyde pavaizduotas Šeligos (lenk. *Szeliga*) herbas, kurį sudaro pusbėnelis į viršų nukreiptais galais, pusbėnelio viduryje – lotyniškas kryžius. Kartu čia galime prisiminti M. Daukšos herbo nustatymo istoriją. Ilgą laiką buvo manoma, kad Žemaitijoje gyvenusi Daukšų giminė naudojo Piežchalos (lenk. *Pierzchala*) herbą, nes Horodlės unijos metu bendravardis Daukša priėmė tokį herbą. Tačiau J. Lebedžiui, suradusiam dokumentų su M. Daukšos herbiniais antspaudais, knietėjo išsiaiškinti jo herbą. Šiuo rūpesčiu Vilniaus universiteto profesorius pasidalijo 1963 m. rugpjūčio mėn. rašytame laiške kunigui P. Veblaičiui: „Man rūpi taip pat M. D. autografas ir antspaudas. Gal galima būtų iš jo

⁹ Iš kitų dokumentų žinoma, kad antspaudą jau naudojo M. Daukšos tėvas Baltramiejus. Vėlgi, tai iš dalies atskleidžia kai kurių Daukšų giminės narių finansines galimybes, kurie galėjo skirti pinigų savo statuso reprezentacijai, žr. J. Lebedys, *min. veik.*, p. 62.

¹⁰ E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 16–17.

M. D. herbą nustatyti (palyginant su Vilniuje rastu antspaudu).¹¹ Taigi J. Lebedys buvo pirmasis, nustatęs ir įrodęs, kad M. Daukša naudojo Šeligos herbą¹². Tik apmaudu, kad nepaisant šių J. Lebedžio atliktų tyrimų, žymus lenkų istorikas, Žemaitijos bajorijos tyrinėtojas Grzegorz Błaszczyk, nors ir žinodamas bei naudodamas J. Lebedžio darbus, vis tiek nurodo, kad M. Daukšos giminė naudojo Piežchalos arba Roch herbus¹³.

Minėto dokumento turinys (jį išsamiai pristatė J. Lebedys savo monografijoje¹⁴, tad jo čia neaptarsime) nėra kuo nors ypatingas. Vertingiausias jis tuo, kad atskleidžia konkretų M. Daukšos gyvenimo ir jo veiklos fragmentą. Publikuojant šį dokumentą laikomasi „vidurio kelio“ principų, tai yra teksto rašyba liko nesumoderninta, tačiau senosios nebevertojamos grafemos buvo perteiktos dabartinėmis¹⁵. Be to, dokumente esanti grafema *J*, atsižvelgiant į dabartinę rašybą, rašoma kaip jota – *J, j*. Kai kurie ilgi teksto sakiniai buvo skaidomi arba atskiriami kableliais.

Priedas

Pamituvys, 1602 m. liepos 18 d., Žemaičių kanauninkas, Betygalos klebonas Mikalojus Daukša valdovo Zigmanto Vazos pasiunčiamas kaip revizorius byloje tarp Vilniaus ir Veliuonos klebono Kristupo Žochovskio ir Naugarduko vaivados, Jurbarko seniūno Teodoro Skumino Tiškevičiaus dėl Veliuonos bažnyčiai priklausančio pavaldinio Kasparo Girdžiaus, kurio žemes M. Daukša atskyrė nuo kitų Jurbarko valsčiaus pavaldinių žemių. Dokumente yra šešių asmenų: Mikalojaus Daukšos, Bagdono Verbovskio, Mikalojaus Simonavičiaus, Jono Gojževskio [Gaižuviškio], Motiejaus Petravičiaus Nekrašo, Felikso Juražičiaus antspaudai ir autografa.

Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, b. 16, l. 13–14.

|| [13] Ja, Mikolai Dawgsza canonik žmoidzki, pleban bethygolski, oznaimiuję tym moim listem, ysz w roku teraznieiszym thysiąc szescsetnym wtorym miesiāca lipca szesnastego dnia, bendāc mnie wysłanym od J(eg)lo Kro(lewskiei) M(o)sczi, naszego m(i)!(o)sciwego pana w sprawie jego m(o)sczi xiendza Krzysztofa Źochowskiego plebana wilenskie(g)o y wielonskie(g)o z wielmożnym j(eg)o m(o)scziā panem Theodorem Skuminem woiewodā nowogrodz-

¹¹ J. Lebedžio laiškas P. Veblaičiui, Vilnius, 1963 m. rugpjūčio 15 d., VUB RS, F133-472.

¹² J. Lebedys, min. veik., p. 46–49.

¹³ G. Błaszczyk, *Diecezja Źmudzka od XV do poczātku XVII wieku. Ustrój*, Poznań, 1993, s. 112; G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty Źmudzkiej*, t. I, Warszawa, 2015, s. 423–424.

¹⁴ Plačiau šis dokumentas aprašytas: J. Lebedys, min. veik., p. 138.

¹⁵ Plačiau apie tai žr.: J. Drungilas, Įvadas, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. VIII: *Lazdijai, Simnas*, parengė J. Drungilas, Vilnius, 2013, p. 21–26.

kim, starostą grodzińskim, olitskim y jurborskim, za dekretem J(eg)o Kro(lewskiej) M(o)-szi na wywiadowanie, othgraniczenie y podanie gruntow i poddane(g)o plebanii wielonskiej, mieszkającego domem swym w ziemi żmoidzkiej, we włosci jurborskiej, w siołku Buthrymaiciow, oth dobr y gruntow poddanych krola J(eg)o M(o)szi, teize włosci jurborskiej y tegoz siołka Butrymaiciow przy tymze siołku leżących, mając przy sobie ludzi zacnych ziemian krola J(eg)o M(o)szi ziemie żmoidzkiej, ich moszi pana Bohdana Wierbowski(g)o, pana Mikołaiia Szymonowicza, pana Jana Goizewskie(g)o, pana Macieia Niekrasza, a wozne(g)o ziemie żmoidzkiej pana Szczesne(g)o Jurazycza, naprzod przyachawszy mnie do miasta jurborskiego za obesłaniem y daniem znac moim przez tegoz wozne(g)o do dworu krola J(eg)o M(o)szi jurborskiego, aby wiedziano o przyachaniu moim rewizorskim y w siołku Butrymaiciach do rozprawy się stanowili. A potym ziachawszy mnie do siołka wyszei mianowane(g)o Butrymaiciow na roku we czterzech niedzielach oth obwieszczenia mego ym obiedwom stronom przez list moi przypadłym w dom poddanego plebanii wielonskiej Kaspra Girdzia y potuznika iego Jana, przybywszy na tenze czas sam osobą swą i postanowiwszy się tamze w tym domu Girdziowym, podstarosci jurborski pan Piotr Pałaski, za okazaniem iemu ode mnie dekretu krola J(eg)o M(o)szi y listu ossobliwego do mnie od J(eg)o Kro(lewskiej) M(o)szi pisanego, za pytaniem moim yesliby tego Girdzia s potuznikiem iego y z gruntami ych postąpić chciał. Za czym pan Piotr Pałaski powiedział, ysz ia dekretowi krola J(eg)o M(o)szi nie sprzeciwiając się, tego Kaspra Girdzia s potuznikiem iego Janem y z gruntami ich postempuię. Jakoz y then poddany plebanii wielonskiej Kasper Girdzus s potuznikiem swoim Janem oczewisto stojąc przede mną przyznał się byc zdawna poddany plebanii wielonskiej. Ja thedy czyniąc dosic decretowi y listownemu roskazaniu krola J(eg)o M(o)szi uczyniwszy pilne wywiadowanie y opyt od okolicznych sąsiadow poddanych krola J(eg)o M(o)szi włosci skirsztomonskiej, zmorgowawszy wszystkie grunty tego Girdzia y potuznika iego, ktore ze były po roznie szachownicami miedzy gruntami poddanych krola J(eg)o M(o)szi siołka Butrymaiciow, takze y tych Butrymaiciow grunty miedzy gruntami girdziowymi przez rewizory pomierzone y zabrane ku Butrymaiciom z iednego, iako zdawna przodkowie tego Girdzia używali, ktory to Girdzus, || [13v] mając przy sobie dziewięci człowieka poddanych krola J(eg)o M(o)szi włosci skirsztomonskiej dowodem na imię Macisa Barbuszaicia, Antona Marthyszaicia, Stanis Juregaicia, Griga Stathmarcia, Macieia Matsaicia, Piotra Stankaitisa, Mikołaiia Gabriałowicza, Woicza Szyłaitisa, Marcina Pikeczuna, grunty swoje zawodził y wywiodszy gotow był s tym dowodem swoim samosiadm poprzysiąc. Jakoz y ci swiadkowie przy nim zarazem przysiąc chcieli, na tym, ysz te grunty, ktore Girdzus zawodził, z dawna przodkowie iego używali, nizli pan podstarosci jurborski pan Piotr Pałaski, iako dowodu tego słuchac, tak y przy zawodzeniu y othgraniczeniu tych gruntow girdziowych oth gruntow poddanych krola J(eg)o M(o)szi siołka Butrymaiciow, niehcąc byc precz odiachał. Ja za odiachaniem iego za pokazaniem y zawodzeniem gruntow tego Girdzia z dowodem iego tymi miescy, mianowicie, począwszy od ruczaiu nazwanego Degutdowbis iednym koncem od tego ruczaiia, bokiem oth gruntow poddanych

krola J(eg)o M(o)sczi jurborskich siołka Butrymaiciow, zaimuiąc dom y siedlisko tego Kaspra Girdzia y potuznika iego w granicę asz do rzeki Mitwy, a przez Mitwę, przez łączkę, polko y dyrwan, lasem, bagnami, gdzie tego Girdzia za przodkow iego starodawne wchody y wygony bywały az do rzeczki Antwardy, na ktorei scienie usypano kopcow dwanasie. A tą rzeczką Antwardą, koncem idąc do sciany skirsztomonskiej pusczy, tą scianą bokiem przyszła asz do sciany nowo przez mnie uczynionei do rzeki Mitwy, a od rzeki Mitwy te grunty girdziowe złączyły się grunty poddanych plebanii wielonskiej siołka Pomitowia, konczy się ta sciana po ruczaiu Degutdowbis, gruntu srzednego y podłego, oromego y sianozenci morgow trzydziesci siedm, prentow pienc, lasu gruntami podłymi, bagnissymi, przy tych ze grunciech, co na tego Girdzia część należało za rzeką Mitwą. A w drugim koncem od domu tego Girdzia asz do ruczaiu Degutdowbis gruntami podłymi bagnami || [14] wygonow włok dwie, morgow osmnasie, prętow dziesienc. Suma wszystkie(g)o gruntu oromego srzednie(g)o y podłego, sianozenci, lasow y bagnisk na wygony czyni włok trzy, morgow dwadziescia dziewienc, pretow dwadziescia y pienc, zostawuiąc wcalie wszystkie grunty poddanych krola J(eg)o M(o)sczi jurborskich tego siołka Butrymaiciow, odrownowawszy ym za grunty ich gruntami girdziowymi, przy nich ograniczywszy ich, ktorego polku plebanii wielonskiej Kaspra Girdzia y s potuznikiem iego Janem z gruntami y ze wszystką maientnością iego w tym ograniczeniu w moc, we władzę y w posluszenswo ze wszystkimi powinnościami iego według dekretu krola J(eg)o M(o)sczi y listu ossobliwego od J(eg)o Kro(lewskiej) M(o)sczi nasze(g)o m(i)ł(o)scziwe(g)o pana, do mnie pisane(g)o, podałem jego m(o)sczi xiendzu Krzysztophowi Żochowskiemu plebanowi wilenskiemu y wielonskiemu. A zasiewek, co zasiali poddani krola J(eg)o M(o)sczi jurborsczy Butrymaicie na grunciech girdziowych zytem maią dobrowolnie poząc. A co thesz Girdzus siał na grunciech Butrymaiciowych zbozem swym, tho thesz dobrowolnie ma sobie poząc iako swoje, a po zebraniu zboza ma iusz Girdzus gruntow swoich według podania y ograniczenia moiego uzywac wiecznymi czasy. Y nathom dał ten moi list ie(g)o m(o)sczi xiendzu Żochowskiemu pod moią pieczęcią y s podpisem ręki moiei własnei y pod pieczęciami ich moszcz pana Bohdana Wirbowskie(g)o, pana Mikołai Szymonowicza, pana Jana Goizewskie(g)o, pana Macieia Niekrasza, a pana Szczęsnego Jurarzycza, woznego ziemie żmoickiei.

Pisan w sielie Pomituwiiu, roku 1602 lipca dnia 18.

Mikołay Daugsza, canonik żmoicki,
pleban bethigolski własną ręką.

Jan Goyzewski
własną ręką swą

Bohdan Werbowsky
ręką swą.

Maciey Piotrowicz
własną ręką swą.

Mikołai Szymonowicz,
własną ręką swą.

Szczesny Jurzazicz
wozny własną ręką swą.